

Спеціалізованій вченій раді Д 61.051.07
Державного вищого навчального закладу
Ужгородського національного університету
(88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3, каб. 21)

ВІДГУК

офіційного опонента

**доктора юридичних наук, професора Яковюка Івана Васильовича
на дисертаційну роботу Бадиди Андріанни Юріївни на тему: «Теоретико-
правові засади трансформації моделі конституційного судочинства
Франції», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
із спеціальностей 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень та 12.00.02 – конституційне право;
муніципальне право**

Актуальність теми дисертаційної роботи. Тема дисертації є надзвичайно актуальною, оскільки йдеться про закономірності формування та еволюції одного з ключових механізмів європейської демократії - контролю за конституційністю законів. Витоки цієї моделі у Франції сягають часу Першої Республіки, коли були закладені концептуальні ідеї про верховенство Конституції, народний суверенітет і необхідність встановлення меж законодавчої влади. Хоча у XVIII–XIX століттях Франція не створила спеціалізованого органу конституційної юрисдикції, саме у цей період формуються теоретичні засади, які пізніше визначили подальший розвиток інституту конституційного контролю.

Подальша трансформація моделі – від політичної ролі Конституційної ради 1958 року до поступового перетворення її на орган захисту прав людини – демонструє глибоку зміну доктринальних підходів та практичної реалізації принципу верховенства Конституції. Кульмінацією цього процесу стала реформа 2008 року із запровадженням пріоритетного питання конституційності (QPC), що забезпечило перехід до інцидентного контролю та посилило гарантії прав і свобод.

Актуальність дослідження посилюється й тим, що сучасна французька модель функціонує в умовах інтенсивної взаємодії з наднаціональними судами – Європейським судом з прав людини та Судом Європейського Союзу, що ставить питання про межі конституційної ідентичності, співвідношення конституційних норм і конвенційних стандартів та ефективність механізмів захисту прав людини.

Для України це дослідження має особливе значення, оскільки вітчизняна модель конституційної юрисдикції також перебуває у стані трансформації. Французький досвід еволюції від суто політичного контролю до розвиненої системи захисту прав людини, включно з процедурою QPC, фільтрацією звернень, чіткими строками розгляду та розширенням предмета контролю, може стати важливим орієнтиром для удосконалення інституту конституційної скарги в Україні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. А. Ю. Бадида вдало та чітко сформулювала об'єкт, предмет, мету та завдання свого наукового дослідження. Об'єктом визначено суспільні відносини, що виникають у сфері організації та функціонування органів конституційної юрисдикції в умовах трансформації моделі конституційного контролю. Предметом дослідження є теоретико-правові підходи до формування та трансформації моделі конституційного судочинства Франції, її інституційні та процедурні особливості, механізми тлумачення Конституції, реалізація функцій захисту прав людини, а також можливості імплементації окремих елементів французького досвіду в українську модель конституційного контролю.

Застосований комплексний підхід дозволив дисертантці коректно визначити завдання дослідження й успішно реалізувати їх у структурі дисертаційної роботи. Всі поставлені завдання – від визначення методологічних засад і аналізу історичних моделей конституційного контролю до вивчення інституту QPC, гарантій незалежності Конституційної ради та взаємодії з

правопорядком ЄС і ЄСПЛ – послідовно відображені у змісті роботи й логічно пов'язані з отриманими результатами.

Здобувачка демонструє високий рівень володіння науковим матеріалом, що підтверджується широтою та ґрунтовністю опрацьованої літератури — майже 400 найменувань. Серед українських авторів ретельно проаналізовано праці А. Данієляна, О. Дрозда, О. Зайчука, М. Кельмана, М. Козюбри, П. Погребняка, М. Савчина, М. Шаповала, В. Лемака та інших. Особливої уваги заслуговує системне залучення французької доктрини. Використано праці провідних французьких конституціоналістів – О. Бо, Л. Фаворо, Ф. Хамона, Ж.-К. Кольяра, Г. Драго, О. Жуанжана, А. Робло-Труазьє, П. Матіо та інших дослідників, що дало можливість комплексно осмислити закономірності становлення французької моделі конституційного контролю від Першої Республіки до сучасності.

Методологічна база дослідження є науково виваженою та відповідає заявленій тематиці. Авторка застосувала нормативний, інституційний, історико-правовий, герменевтичний, порівняльно-правовий, аксіологічний та структурно-функціональний методи, а також елементи синергетичного підходу. Така методологічна палітра забезпечила комплексне вивчення еволюції французького конституційного контролю та дозволила отримати об'єктивні, теоретично й практично значущі висновки.

Структура дисертації повністю відповідає меті та завданням дослідження, забезпечуючи логічну завершеність і послідовність викладення матеріалу. Робота складається з п'яти розділів і шістнадцяти підрозділів, що свідчить про глибину й масштабність проведеного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному теоретико-правовому осмисленні трансформації французької моделі конституційного судочинства як динамічного інституційного явища в межах європейської правової традиції.

У дисертації вперше в українській юридичній науці обґрунтовано цілісну концепцію еволюції французької моделі конституційної юстиції – від консультативного органу до повноцінної системи конституційного контролю, розкрито її історичну динаміку крізь призму республіканських режимів та ключових рішень Конституційної ради, що зумовили докорінну зміну її правового статусу та функціонального призначення.

Дисертанткою досліджено феномен становлення французької конституційної юстиції як особливого різновиду публічного правосуддя, визначено його природу та інституційні особливості на основі аналізу діяльності Державної ради, Конституційного комітету та Конституційної ради на різних історичних етапах, що дозволило реконструювати доктринальні витoki сучасної моделі контролю конституційності.

Важливим науковим результатом є формулювання критеріїв порівняльно-правового аналізу моделей конституційного контролю (предмет, суб'єкти, строки, ефекти рішень, доступ до юрисдикції), які створюють методологічну основу для системного зіставлення французької моделі з іншими європейськими посткельзенівськими моделями та водночас дозволяють оцінити її релевантність для вдосконалення національних механізмів конституційного контролю.

У роботі запропоновано концептуальний підхід до адаптації ідеї «блоку конституційності» до українського конституційного контексту, обґрунтовано широке розуміння Конституції як системи норм і принципів, сформованих не лише установчим текстом, а й практикою органу конституційної юрисдикції, що актуалізує питання визначення матеріальних меж конституційного рівня та критеріїв віднесення окремих актів до нього.

Окрему наукову цінність має аналіз механізмів доступу до конституційної юрисдикції та фільтрації конституційної скарги, здійснений на прикладі інституту пріоритетного питання конституційності (QPC), а також обґрунтування можливості інституційного запозичення окремих елементів цього механізму з

урахуванням особливостей організації Конституційного Суду України, без створення конкуренції між судами загальної юрисдикції та органом конституційного контролю.

Значущим результатом є також розкриття концепції діалогу між Конституційною радою Франції та наднаціональними юрисдикціями (ЄСПЛ і Судом ЄС), з'ясування меж такого діалогу та умов, за яких Конституційна рада утримується від оцінки змісту норм права ЄС, за винятком випадків очевидного порушення «конституційного ядра», що має принципове значення для розуміння співвідношення національного та наднаціонального правопорядків.

Узагальнюючи, слід зазначити, що наведений перелік результатів не є вичерпним, оскільки обсяг наукових положень та здобутків, отриманих у межах дисертаційного дослідження, значно перевищує наведені приклади і характеризується високим рівнем теоретичної новизни та практичної значущості. У роботі представлено нове бачення трансформації французької моделі конституційного судочинства як багатовимірного процесу, що охоплює історичні форми, інституційний дизайн, методи конституційного контролю та правозахисну практику.

Значення одержаних результатів для науки й практики. Результати дисертаційного дослідження вирізняються значною теоретичною та практичною цінністю та є належно обґрунтованими. Теоретичні положення та висновки дисертації сприяють поглибленню наукових уявлень про сучасні моделі конституційного контролю, розвиток доктрини конституційної юрисдикції та межі судової інтерпретації Конституції в європейському правовому контексті.

Практична цінність результатів полягає у можливості їх використання у правотворчій діяльності – зокрема під час удосконалення законодавства про Конституційний Суд України з урахуванням окремих елементів французької моделі (процедури доступу, фільтрації звернень, строків розгляду), у

правозастосовній практиці органів конституційної юрисдикції та судів, а також у навчальному процесі й правопросвітницькій діяльності.

Зазначені результати мають міждисциплінарний потенціал та можуть бути використані у подальших порівняльно-правових дослідженнях проблем конституціоналізму і прав людини.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Структура дисертаційної роботи є логічною, послідовною та повністю відповідає предмету дослідження. Усі п'ять розділів утворюють цілісну наукову концепцію, що відображає еволюцію та сучасний стан моделі конституційного судочинства Франції в контексті загальноєвропейських тенденцій.

У першому розділі викладено теоретико-методологічні засади дослідження, зокрема охарактеризовано методологічні підходи до аналізу трансформації моделі конституційного судочинства та розкрито закономірності формування інститутів конституційного контролю у європейських країнах (Австрії, Німеччині, Чехословаччині, Франції), що дозволило визначити спільні принципи їх становлення в межах європейської правової традиції.

Другий розділ присвячений історичним формам та еволюції квазіконституційного контролю у Франції до 1958 року. У ньому простежено витоки ідеї конституційного контролю в Першій і Другій республіках та показано, як розвиток парламентаризму й нормативізму Третьої та Четвертої республік сприяв тривалому запереченню концепції контролю конституційності законів.

У третьому розділі проаналізовано становлення моделі конституційного судочинства П'ятої Республіки. Послідовно розкрито передумови створення Конституційної ради, формування її інституційно-процесуальної моделі, еволюцію французької доктрини конституційності та гарантії незалежності цього органу.

Четвертий розділ зосереджений на ролі Конституційної ради як гаранта основоположних прав людини. Розглянуто фундаментальні конституційні принципи та їх юридичну силу, особливості інтерпретації прав людини в юриспруденції Конституційної ради, доктринальний підхід до виведення прав із конституційних принципів, а також механізми забезпечення балансу між індивідуальними правами та публічним інтересом.

У п'ятому розділі досліджено конституційну реформу 2000-х років та її вплив на трансформацію французької моделі конституційного контролю. Розкрито інституційні наслідки реформи, проаналізовано механізм пріоритетного питання конституційності (QPC) та його значення для захисту прав людини, оцінено вплив європейської інтеграції на співвідношення національної й наднаціональної юрисдикцій. Також окреслено можливості використання французького досвіду для вдосконалення української моделі конституційного контролю.

У підсумку слід зазначити, що у дисертаційній роботі здійснено комплексне та системне дослідження теоретичних і практичних проблем трансформації моделі конституційного судочинства Франції, сформульовано обґрунтовані висновки, які відповідають поставленим завданням та засвідчують високий рівень наукової самостійності А. Ю. Бадида. Порушень вимог академічної доброчесності не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Попри загальний високий науковий рівень дисертації, необхідно висловити низку зауважень і побажань, спрямованих на подальше уточнення і поглиблення окремих положень.

1. У дисертації (підрозділ 1.2) детально проаналізовано ключові європейські моделі конституційного контролю, проте додаткової аргументації потребує вибір саме Франції як єдиного об'єкта поглибленого дослідження. У роботі слушно виокремлено французьку модель як таку, що має ґрунтовний

історичний і доктринальний розвиток, однак не цілком розкрито її місце у ширшій системі європейських посткельзенівських моделей - зокрема Італії, Іспанії та Польщі, які також належать до традиції концентрованого контролю. Чіткіше зіставлення цих моделей дозволило б краще обґрунтувати унікальність французького підходу та критерії вибору саме цієї юрисдикції. Враховуючи акцент дисертації на вдосконаленні української моделі конституційного контролю, доцільним було б додатково обґрунтувати, чому саме французька модель (а не, наприклад, італійська або іспанська) є найбільш релевантною з точки зору процедур доступу, фільтрації звернень та інституційної ролі органу конституційної юрисдикції.

2. У підрозділі про взаємодію Конституційної ради з ЄСПЛ та Судом ЄС (підрозділ 5.4) авторка ґрунтовно аналізує конституційні підстави примату міжнародного та європейського права, зокрема положення Конституції Франції 1958 року та практику Касаційного суду і Державної ради щодо пріоритету міжнародних договорів над національним законом. Водночас у дисертації показано, що особливістю права Європейського Союзу є не лише його договірна природа, а й наявність похідних норм, які або підлягають безпосередньому застосуванню (стор. 329), або потребують імплементації у внутрішнє право, що, у свою чергу, зумовлює специфічні межі контролю з боку Конституційної ради. У зв'язку з цим постає питання, чи не доцільно було б ширше розкрити проблематику потенційних конфліктів юрисдикцій між Конституційною радою Франції, Судом Європейського Союзу та національними судами, зокрема в контексті обмежень конституційного контролю за законодавчими положеннями, що є наслідком імплементації безумовних і точних норм права ЄС, а також механізмів їх узгодження, таких як попереднє звернення до Суду ЄС і доктрина самообмеження Конституційної ради. Особливої уваги заслуговує питання, чи можна вважати сформовану у французькій практиці модель достатньо ефективною для запобігання юрисдикційним колізіям у багаторівневій системі

правового захисту, доцільно було б ширше розкрити питання конфліктів юрисдикцій та механізм їх узгодження.

3. Щодо взаємодії Конституційної ради Франції з наднаціональними правопорядками (стор. 126-127) у дисертації слушно зазначено, що Конституційна рада Франції не здійснює перевірку відповідності законів нормам Конвенції про захист прав людини чи праву Європейського Союзу, за винятком випадків, коли порушується «конституційне ядро». Проте це положення потребує додаткового пояснення, оскільки є ключовим для розуміння співвідношення національного та наднаціонального рівнів правового регулювання.

По-перше, варто конкретизувати, як таке розмежування впливає на практичний механізм захисту прав людини у Франції, з огляду на те, що контроль конвенційності фактично здійснюють Касаційний суд та Державна рада.

По-друге, доцільним було б ширше зіставити французький підхід із українською моделлю, у якій немає настільки чіткої межі між конституційним та конвенційним контролем. Це дозволило б глибше обґрунтувати можливості адаптації французького досвіду для українського правопорядку.

4. Окремого уточнення потребує теоретичне обґрунтування доцільності впровадження в Україні фільтраційного механізму, аналогічного французькому QPC. Авторка переконливо показує його ефективність у Франції, проте недостатньо розкриває, чому запровадження такого механізму не дублюватиме вже існуючі в Україні інструменти інцидентного контролю та практику прямого застосування Конституції судами.

Додаткового теоретичного обґрунтування потребує питання інституційного впровадження фільтраційного механізму саме в межах Конституційного Суду України, зокрема з огляду на необхідність уникнення дублювання вже існуючих форм інцидентного контролю та забезпечення чіткого розмежування юрисдикцій.

5. У дисертації подано цікаве та концептуальне трактування «широкого розуміння Конституції», що включає установчі акти державності та інші джерела конституційного характеру (підрозділ 3.3). Проте видається, що це положення потребує додаткової конкретизації теоретичної бази цього підходу та чіткішого визначення його співвідношення з традиційним текстуальним (формальним) конституціоналізмом.

Особливо важливим видається уточнити:

- межі такого «матеріального змісту Конституції»;
- критерії віднесення окремих актів або принципів до конституційного рівня;
- можливі наслідки розширеного підходу для практики конституційного контролю.

Таке уточнення не применшує значущість запропонованої концепції, проте зробило б її теоретичну основу більш чіткою та узгодженою.

Висловлені вище пропозиції та зауваження до дисертації А. Ю. Бадиди мають переважно дискусійний характер і спрямовані на стимулювання подальших наукових розвідок авторки. Водночас вони жодним чином не знижують позитивної оцінки роботи та не применшують її значущості як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Реферат дисертації А. Ю. Бадиди повністю та всебічно відображає основні положення дослідження, зокрема актуальність теми, сформульовані завдання, наукову новизну, теоретичну й практичну значущість роботи. Крім того, у ньому чітко висвітлено результати апробації положень дисертації, що підтверджує їхню обґрунтованість та практичну цінність.

Дисертаційна робота виконана чіткою та зрозумілою мовою, із застосуванням професійної юридичної термінології та суворим дотриманням норм українського ділового мовлення, що сприяє її легкому сприйняттю та відповідає високим стандартам наукового стилю.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Бадиди Андріанни Юріївни на тему: «Теоретико-правові засади трансформації моделі конституційного судочинства Франції» є самостійно виконаним, завершеним науковим дослідженням, що містить суттєвий внесок у розвиток теорії конституційного контролю та порівняльного конституційного права.

Дисертація є фундаментальною та комплексною науковою працею, у якій отримано нові теоретично й практично значущі результати, що вирішують важливу наукову проблему щодо виявлення закономірностей становлення, еволюції та сучасної трансформації французької моделі конституційного судочинства, її інституційно-процедурних особливостей, доктринальних підходів до тлумачення Конституції та можливостей імплементації окремих елементів цієї моделі в українському правопорядку.

Вищевикладене дає підстави вважати, що дисертація Бадиди А. Ю. відповідає своїм змістом, достовірністю одержаних результатів, новизною, теоретичною та практичною значущістю вимогам Порядку присудження наукових ступенів, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень та 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент:

Доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права Європейського Союзу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Іван ЯКОВІЮК

Підпис	<i>Яковчука І</i>
Засвідчую	<i>І</i>
Нач.ВК	<i>І</i>
« _____ »	_____ р.